

Kozma Dezső

Arany a forradalom és szabadságharc sodrában

Földi! mit csináltok?
Kaszát kalapáltok?
Nem azt kalapálunk,
Fegyvert köszörülünk.

A rendet a réten
Már levágtuk régen:
Mégmártjuk kaszánkat
Ellenség vérében.

Szép piros harmatban
Fűrösztyük kaszánkat:
Övig-övig vérben
Védjük jó hazánkat.

(Mit csinálunk?)

Arany a toll, a szó erejével óhajtott részt venni az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban. Ahogy ő maga mondta: „Kedvenc eszmém költői hatást gyakorolni a népre.” Ezt próbálta megvalósítani mint a forradalmi kormány lapjának, a *Nép Barátjának* szerkesztője, és a szabadságot kívánta szolgálni az ifjúságnak szánt, a *Szabadság zengő hárfája* című ponyvafüzeteivel is. 1848 végén nemzetőr Aradon, elkíséri Kossuthot Debrecenbe, verset ír a trónfosztásról.

Részlet az 1848 június 4-én megjelenő néplapban, a *Nép Barátjában* közreadott *Ismerkedés* (II.) című cikkből:

„Tudjátok-e, testvéreim, mi a haza, mi a hon? Hogyne tudnátok, úgy-e? Mikor a szomszéd helységből saját csendes tűzhelyetek felé indultok, azt mondjátok: *haza* megyünk, és mikor odaértetek, azt mondjátok: hála istennek, *itthon* vagyunk. Tehát ti úgy értitek, hogy a *haza*, a *hon* nem egyéb, mint azon kicsiny lakóhely, amely feleségeiteket és apró házi cseléditeket az idő viszontagságai ellen védelmezi; vagy legfeljebb az a falu, amelynek határán szántóföldek van.

Legyen úgy: a haza nem más, mint azon egyszerű hajlék, melynek kék füstjéből füstpénzt a legközelebb múlt országgyűlés óta már nem fizettek; azon földek, melyeknek terméséből senki többé dézsmát nem kíván. Egyszóval, haza nem más, mint azon kevés vagyon, mellyel az isteni gondviselés benneteket megáldott; a haza nem más, mint ti magatok, házastársatok, gyermekeitek. Szeretitek-e hát a házat?

Hogyne szeretnők csendes hajlékunkat, tápláló földeinket; hogyne szeretnők mimagunkat s az édes mieinket! Hogyne szeretnők a helységet, melyben születünk, melyben meghalni óhajtunk, hogy csontjaink elhunyt apáink porával egyesüljenek!

Ezt feleli kérdésemre a szegény ember, kiben csak egy szikra érzés van is. Nem csak szóval feleli: tettel is megmutatja. Ha hajlékát, földet termését vagy kedves cselédeit veszély fenyegeti: kész azokat élete kockáztatásával, vére kiomlásával is oltalmazni.

Mit is mondanánk az olyan emberről, aki mikor háza ég, elszaladna és veszni hagyná ártatlan kisdedeit, noha még volna mód azokat megszabadítani? Azt mondanók, hogy alábbvaló az oktanlan állatnál. A farkas és medve utolsó csepp véréig oltalmazza fészket, barlangját, ahol nőténye és kölykei tartózkodnak. Próbálja csak valaki a sas fészket háborgatni, midőn az anyasas jelen van! Egy haszontalan kotlós tyúk ragadozó madarakkal száll szembe csirkéiért.

Az ember több a baromnál; az ember isten képére van teremtve, okos lélekkel van felruházva. A vadállatban csak az érzés dolgozik: az emberben érzésen kívül értelem is lakik.

Hozzád szólok, isten képére teremtett értelmes ember! Ha földed termését valaki erőszakos módon elrabolná, mit csinálnál?

Én felelek helyetted. Szembe szállnék a rablóval életre-halálra, és vérem hullásával védelmezném házamat, kedveseidet s a földet, mely ezeknek táplálékot nyújt.

Ez eddig rendjén van. De hátha szomszédod háza égne, hátha távolabb a helységben tűz ütne ki: oltanád-e azt és miért?

Oltanám, először felebaráti kötelességből; másodszer azért, hogy a tűz tovább ne terjedjen, s valahogy az én házam is meg ne gyúljon. És így, ha a magad házat meg akarod menteni, a más házat is oltalmaznod kell a faluban. Hazád nemcsak a magad kis tűzhelye, hazád az egész falu: amit annak jobbvoltáért cselekszel, azt magadért teszed; midőn azt véded, magadat, kedveseidet oltalmazod. [...]

A *haza* nemcsak az én házam, földem és házi cselédem, hanem a szomszédomé is, a vidékemé is, a megyémé is; egyszerűen az országban levő minden hajlék és tűzhely, minden föld és barom, minden gyenge fejércseléd és nevetlen gyermek. Ezek a haza, mit köz-erővel védelmezni kell.

Mert csak egyesült erő az, amit megtörni nem lehet. Egy szál vékony vesszőt a gyermek is el bír törni, de kössünk egy kéve vesszőt, s az apja sem töri el. Ezért közös erővel kell védenünk a hazát. Egyesítsük erőnket a szeretet haza boldogítására. Kit boldogítunk, ha a haza javára munkálkodunk? Magunkat, édes mindnyájunkat. Házat építünk, melyben mindnyájan enyhelyet találunk, mely mindnyájunkat megóv a külső viszontagság ellen, melyet örökbe hagyhatunk fiainkra, hogy áldják érette emlékezetünket. Szeressük a hazát. Áldozzunk érette vagyonunkkal, fiainkkal, vérünkkel, életünkkel.”

Ekkori, 48–49 küzdelmes napjaiban született költeményeinek egy része népies ritmusú toborzó, küzdelemre buzdító vers. A *Nemzetőrdal* például, amelyet egy szalontai honvédhadnagy csakhamar meg is zenésített, és nemsokára énekelték is a táborban:

Süvegemen nemzetiszín rózsza,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkeket bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

Ezt követően egymásután jelennek meg a *Nép Barátjában* lelkesítő versei. A már idézett *Mit csinálunk?* szomszédságában:

A legszebb virág

Szép virág a rózsza, hát még a bimbója!
Mert az ég harmatja mindennap mosdatja;
Szép virág a szűz lyány innepnapra kelve:
De legszebb virág a *haza szent szerelme*.

Nem terem a kertbe', a fekete földből,
Sem a virágágyból soha ki nem zöldül:
Csak terem az épen az ember szívében
Az ember szívének legislegmélyében.

A gyökere pedig vértől nedvesedik,
Ha lankadni kezd is vérrel öntözgetik:
Öntözzük, locsoljuk ezt a szép virágot!
Ez gyümölcsöz nekünk *édes szabadságot*.

Érzelmi felfokozottságuk egybehangzik az események sodrában keletkezett, ugyanitt publikált szenvedélyes hangvétellű politikai cikkeivel.

Rákóczi a nemzeti szabadság jelképeként elevenedik meg előtte.

„Ami kevés szabadság a magyarnak még megmaradt, azt az ő fegyvere mentette meg” – olvashatjuk Arany egyik szemléjében.

E dicsőséges múltnak egyik felemelő momentuma készíti első történelmi balladájának megírására: a Habsburg fogságban levő Rákócziné érsekújvári találkozása férjével. A hagyomány szerint ugyanis Bécs arra szeretne volna rábírní Rákóczinét, hogy férjét beszélje le a harcról. Rákócziné azonban a további küzdelmet, a meg nem alkuvást ajánlotta.

Rákócziné

Ballada

Mi lelt téged bús gilice madárka?
Párom után nyögdecselek bezárva;
Vas kalitkám csillog-ragyog, aranyos:
De a lelkem, –
Hejh! a lelkem
Fenekéig zavaros.

Mi lelt, mi lelt, szőke asszony, kékszemű?
Társam után az én szívem keserű:
Oroszlányom viaskodik csatában,
Én pediglen
Fogva vagyok
Büszke Bécsnek várában.

Büszke Bécsnek rettenetes császára!
Minek engem itt tartani bezárva?
Miért reszket koronádnak gyémántja?
Elbocsáthatsz:
Gyöngé kezem
Koronádat nem bántja.

Szabadságra könnyű módon szert tehetsz,
Szőke asszony, elbocsátlak, elmehetsz:
Csillapítsd le lázadozó férjedet,
Békességért
Hejh! örömet
Odaadlak tégedet.
Szőke asszony útnak ered, meg sem áll,
Férje-urát fölkeresi Újvárnál;
Szólana is, köszönné is: hiába!...
Oda borul,
Mint a bokor,
Odaborul nyakába.

„Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
Hozott isten, édes-kedves angyalom!
Isten hozott, úgy ha jöttél, szép virág;
Hogy eresztett
Volna másként
Az a bécsi porkoláb.”

Hátratekint a szép asszony, de nem szól,
Háta mögött áll a cseh kém, tudja jól:
Császár küldte a cseh kémet utána,
Hallgatózni,
Leskelődni
Békeszerző szavára.

„Ingó-bingó rózsabokor vállamon!
Néma vagy-e, hogy nem szólasz angyalom?”
- „Néma legyek, mikor arra szót vesztek,
Amiért a
Bécsi udvar
Engem ide eresztett!

Azt akarnák, fullánk legyen csókomba',
Mézes-mákot elegyítsek szavamba,
Kebelemen altassam el haragod:
Akkor aztán
Egy országért
Kiadnának egy rabot!

Személyemnek Magyarország nagy ára,
Visszamegyek, szavam adtam reája,
Felfogadtam, meg is állom emberül:
Visszamegyek,
Ha veled a
Békesség nem sikerül.
Jobban ismered te Bécset nálamnál:
Hitszegővel alkuba mért állanál?
Szava játék, hite szellő, kárhozat...
Vezérelje
A nagy isten
Győzedelmes kardodat! -”

„Ez igaz hit legyen áldás utadon;
Vezéreljen a jó isten, angyalom! -
Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza:
Császárod, ha
Ilyet akar,
Magyar nőre ne bizza.”

Búbánatos szőke asszony, kékszemű!
Meddig lesz még a te sorsod keserű?
Rab vagyok még büszke Bécsnek várában:
Rab vagyok, de
Oroszlányom
Harca nem lesz hiában!

Hogy mennyire tudatos volt Arany Habsburg-ellenessége, azt bizonyítja az a tény, hogy a balladát az *Összes költeményei*-nek még az 1967-es kiadásába sem vette fel, akkor sem tartotta „opportunistus”¹-nak. A történelmi helyzet szülte kínzó balsejtelmek gyötrik az 1849-es év első napjaiban írt leveleiben. 1849. január 12-én írja Petőfinek „az iszonyú bizonytalanság miatt rakásra halunk.”

Hogy azután az Erdélyi János szerkesztette *Respublica* 1849. június 21-i számában lelkesen köszöntse a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, a Habsburg-ház trónfosztását (*Április 14-én* c. versében).

Az összeomlás kétségbeejtő pillanataiban így válaszol a menekülése felől érdeklődő Rozvány Györgynek: „Hazámtól, családomtól csak a halál választhat el.”

Verseinek kiadásáról intézkedve meghagyta, hogy összes művei közt szabadságharcos költeményeinek mindegyike szerepeljen.

Forrás: Arany János Breviárium, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1982.

¹ oportunistus – előnyös, célszerű